

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Nathalie Vilhelmsson

Gränsen mellan uppfostran och övergrepp

En kritisk rättsdogmatisk undersökning av det
utvidgade utreseförbudets proportionalitet

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Anna Zemskova

Termin: VT24

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING.....	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING.....	4
1.1 Bakgrund.....	4
1.2 Syfte och frågeställningar	4
1.3 Avgränsning.....	5
1.4 Metod	6
1.5 Forskningsläge och material.....	7
1.6 Disposition	9
2 UTRESEFÖRBUDET	10
2.1 Nuvarande utformning	10
2.1.1 Vad har utreseförbudet för nuvarande funktion och varför?	10
2.2 Förslag om ett utvidgat utreseförbud	12
2.2.1 Behovet av ett utvidgat utreseförbud	12
2.2.2 Varför ett utreseförbud?	15
2.2.3 Utformningen av det utvidgade utreseförbudet.....	16
2.3 Effektiviteten av utreseförbudet	17
3 BARNKONVENTIONEN	19
3.1 Bakgrund.....	19
3.2 Rättigheter och skyldigheter enligt konventionen.....	19
3.2.1 Principen om barnets bästa.....	19
3.2.2 Andra aktuella rättigheter i sammanhanget.....	21
4 PROPORCIONALITETSPRINCIPEN.....	23
5 AVSLUTANDE SYNPUNKTER	24
5.1 Det utvidgade utreseförbudet, skadliga utlandsresor och barnkonventionen.....	24
5.1.1 Vilka inskränkningar innebär utreseförbudet?	24
5.1.2 Vilka rättigheter skyddas av utreseförbudet?	24

5.2	Proportionalitet.....	25
5.2.1	Lämplighet	26
5.2.2	Nödvändighet.....	26
5.2.3	Proportionalitet i strikt mening	27
5.3	Slutsatser	28
KÄLLFÖRTECKNING		29
LITTERATURFÖRTECKNING		32

Summary

A debated issue in Sweden are the so-called “disciplinary trips”. These trips involve sending children abroad to be “disciplined”. During these trips children are at risk to be subjected to various forms of abuse. The Swedish parliament has recently approved a bill which proposes to extend the travel ban in the Swedish Care of Young Persons Act (SFS 1990:52). The extended travel ban has a general scope of application that targets the risk of harm to the child’s health and development. Consequently, more harmful trips abroad can soon be prevented than before.

The purpose of this thesis is to determine the limits of parents’ right to decide how they want to raise their children. The framework from which to decide the limits, is the United Nations Convention on the Rights of the Child (CRC). Through a critical legal method, this thesis aims to achieve this purpose by examining whether the extended travel ban is a proportional restriction of the rights of children and parents according to the CRC.

The thesis concludes that the expanded travel ban infringes on children’s and parents’ rights granted by the CRC, but that the restrictions are legitimate as the travel ban protects children from harm. This means that the rights of parents and children may be restricted by the state, if other rights protected by the CRC are violated by their actions. The thesis further concludes that the extended travel ban is a proportional measure to protect children. However, it also highlights that there are insufficiencies in the effectiveness of the travel ban that needs to be addressed.

Sammanfattning

En omdiskuterad fråga i Sverige är så kallade uppfostringsresor. Uppfostringsresor innebär att barn skickas utomlands för att ”uppfostras”. Barnen riskerar under dessa resor att utsättas för olika typer av övergrepp. För att motverka utlandsresor där barn far illa har riksdagen antagit propositionen 2023/24:72 om det utvidgade utreseförbudet i lagen (1990:52) med bestämmelser om vård av unga. Det utvidgade utreseförbudet är generellt utformat och tar sikte på risken för att barnets hälsa och utveckling skadas. Detta innebär att många fler skadliga utlandsresor kommer kunna hindras än innan.

Syftet med denna uppsats är att utreda gränserna för föräldrars rätt att bestämma hur de vill uppfostra sina barn, i förhållande till när detta inte är tillåtet enligt Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Med en kritisk rättsdogmatisk metod avser denna uppsats att nå sitt syfte genom att utreda om det utvidgade utreseförbudet är en proportionerlig inskränkning av barns och föräldrars rättigheter enligt barnkonventionen.

I uppsatsen dras slutsatsen att det utvidgade utreseförbudet kränker rättigheter enligt barnkonventionen, men att dessa inskränkningar är legitima då barn genom utreseförbudet skyddas från skada. Detta innebär att föräldrar och barns rättigheter får inskränkas av staten om andra rättigheter enligt barnkonventionen kränks av familjen. Uppsatsen konkluderar vidare att det utvidgade utreseförbudet är en proportionerlig åtgärd för att skydda barn. Emellertid framhålls även att det finns brister i utreseförbudets effektivitet som bör åtgärdas.

Förkortningar

1996 års Haagkonvention	Den i Haag den 19 oktober 1996 dagtecknade konventionen om behörighet, tillämplig lag, erkännande, verkställighet och samarbete i frågor om föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn
Bryssel II-förordningen	Rådets förordning (EU) 2019/1111 om behörighet, erkännande och verkställighet av avgöranden i äktenskapsmål och mål om föräldraansvar, och om internationella bortföranden av barn
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
Barnkonventionen	Lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.
NHC	Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck
MUCF	Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällefrågor
FN	Förenta nationerna
EU	Europeiska unionen
SIS	Schengens informationssystem
RES	Polisens resehandlingssystem
NEPU	Polisens efterlysningsregister
Passlagen	Passlagen (1978:302)

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Uppfostringsresor har under senare år varit ett aktuellt och omdiskuterat fenomen. I media har det rapporterats om att personer som skickas utomlands på uppfostringsresor blir misshandlade, trakasserade och inlåsta.¹ Enligt en rapport hade Sverige kännedom om 159 personer som blev bortförda från landet under 2022. Anledningarna till bortföringarna är flera. Det kan röra sig om uppfostringsresor, försök att ändra den bortfördes sexuella läggning, eller för att undkomma svenska myndighetsbeslut.²

I reaktion till problematiken har regeringen i proposition 2023/24:72 föreslagit en utvidgning av utreseförbudet i 31 a § i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Det föreslagna utvidgade tillämpningsområdet är omfattande, då dess utformning tar sikte på alla förhållanden utomlands som kan vara till skada för barnets utveckling och hälsa.³ Riksdagen antog nyligen förslaget som träder i kraft den 1 juni 2024.⁴

Det går inte att bortse från att det finns ett behov av att hindra barn från att lämna Sverige, när de riskerar att fara illa utomlands. Förslaget om ett utvidgat utreseförbudet bör dock problematiseras, och de inskränkningar som en utvidgning innebär bör undersökas.

1.2 Syfte och frågeställningar

I ingressen till Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) beskrivs det hur viktig familjen är för ett barns utveckling och

¹ Al-Khameesi, Nahritha, Zangana, Beri & Larsson, Petter, Hjälporganisationen läser in barn på ”uppfostringsresa”, *Aftonbladet*, 2024-01-09, <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/zEonqwhjalporganisationens-barnhem-ar-ett-uppfostringslager> (besökt 2024-05-29).

² Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck (NHC), *Kartläggning av bortförda personer i en hederskontext under 2022*, Rapport 2023:17, dnr 801-961-2023, Länsstyrelsen Östergötlands län, 2023, <https://catalog.lansstyrelsen.se/store/27/resource/219> (besökt 2024-04-26) s. 23–27.

³ Prop. 2023/24:72 *Ett utvidgat utreseförbud för barn*, s. 11 ff.

⁴ Rskr. 2023/24:173.

välståndande.⁵ Barnkonventionen återspeglar en allmänt accepterad uppfattning om att familjeenheten är en viktig del av den mänskliga naturen, som statsmakten helst inte ska ingripa i. Ingripanden i familjer kan emellertid vara befogade för att skydda barn. Ändamålet med denna uppsats är således att undersöka gränserna för barns och föräldrars rätt att leva som de vill, i förhållande till när detta inte är tillåtet enligt barnkonventionen. Syftet är därför att granska gränserna för familjeenhetens autonomi, främst föräldrars rätt att uppfostra sina barn, enligt barnkonventionen. Ramen för undersökningen är den antagna utvidgningen av utreseförbudet.

För att nå det avsedda syftet kommer den övergripande frågeställningen vara följande:

- Utgör det utvidgade utreseförbudet en proportionerlig inskränkning av barn och föräldrars rättigheter enligt barnkonventionen?

För att kunna besvara den övergripande frågeställningen kommer följande underfrågor undersökas:

- Är det utvidgade utreseförbudet effektivt och nödvändigt?
- Vilka inskränkningar innebär det utvidgade utreseförbudet av rättigheter enligt barnkonventionen?

1.3 Avgränsning

Uppsatsen kommer utgå från förslaget om ett utvidgat utreseförbud. Andra föreslagna ändringar i samma proposition, gällande egenmäktighet med offentlighet- och sekretesslagen, kommer inte undersökas eller omnämnas i denna uppsats.⁶

För att kunna diskutera utreseförbudets funktion kommer uppsatsen beskriva passlagen (1978:302) och nämna efterlysningskungörelsen (1969:293). Det

⁵ FN:s konvention om barnets rättigheter. *Convention on the Right of the Child*, New York 20 november 1989, SÖ 1990:20; se även lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.

⁶ Jfr. prop. 2023:24:72.

kommer även redogöras för olika informationssystem, mer exakt resehandlingsystemet (RES), efterlysningsregistret (NEPU) och Schengens informationssystem (SIS). I detta sammanhang kommer utreseförbudets förhållande till nationellt ID, resedokument eller främlingspass, inte diskuteras. Fokus kommer således vara på utreseförbudets förhållande till passhandlingar.

Gällande utreseförbudet kommer texten främst beskriva bestämmelsens utformning och dess funktion. Fokus kommer ligga på 31 a § LVU, där utreseförbudet stadgas. Övriga regleringar gällande utreseförbudet är inte nödvändiga att diskutera för att nå det eftersträvade syftet. Uppsatsen kommer främst, för att beskriva skadliga utlandsresor, diskutera uppfostringsresor och försök att ändra barnets sexualitet.

Uppsatsen utgår från barnkonventionen som rättighetskatalog. Det finns många andra författningar och internationella överenskommelser som säkerställer barns rättigheter, exempelvis Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, Förenta nationernas deklaration om de mänskliga rättigheterna och regeringsformen. Barnkonventionen är speciellt utformad för att omfatta barn.⁷ Av denna anledning, och i brist på utrymme, kommer denna uppsats endast utgå från rättigheter och friheter enligt barnkonventionen.

Barnkonventionen innehåller många olika artiklar som inte alla är aktuella för uppsatsens syfte. De artiklar som kommer undersökas är artiklarna 3, 5, 8, 14, 16, 18, 19 och 28. Uppsatsen har därmed gjort ett urval av relevanta artiklar. Det finns fler artiklar som är relevanta, exempelvis artikel 2 och 9, som inte nämnts på grund av uppsatsens begränsade omfång.

1.4 Metod

Uppsatsen har för avsikt att undersöka vad utreseförbudet innebär, och de inskränkningar som följer av förbudet. För detta syfte används den rättsdogmatiska metoden. Rättsdogmatikens syfte är att tolka och systematisera gällande

⁷ Singer, Anna, *Barnets bästa: om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*, Sjunde upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2019, s. 43.

rätt.⁸ Detta kan beskrivas som att man rekonstruerar en rättsregel med utgångspunkt i principerna för användandet av de allmänt erkända rättskäl-lorna.⁹ I uppsatsen har svenska författningar och internationella traktat analy-serats för att kartlägga den gällande rätten. Lagförarbeten och doktrin har stu-derats för att komplettera förståelsen för vad som utgör gällande rätt. Det bör i detta sammanhang noteras att det utvidgade utreseförbudet inte ännu trätt i kraft, men kommer från den 1 juni 2024 utgöra gällande rätt.¹⁰

Uppsatsens ämnar även att utreda om det utvidgade utreseförbudet är en pro-portionerlig åtgärd. Uppsatsen utgår därför även från en kritisk rättsdogma-tisk vinkel. Denna uppsats brukar således den rättsdogmatiska metoden för att utreda gällande rätt, och samma metod tillämpas för att kritisera vad som framkommit av analysen.¹¹ Den kritiska analysen utgår delvis från ett barn-rättsligt perspektiv. Barnperspektivet handlar om att se varje situation ur bar-nets ögon.¹² Detta innebär att en beslutsfattare, inför varje beslut som berör ett barn, måste överväga hur det enskilda barnet eller en grupp barn kommer påverkas. Genom att säkerställa barnets rättigheter enligt bland annat barn-konventionen vid beslut som rör barn, tillämpar man ett barnrättsperspektiv.¹³

Uppsatsen kommer avslutningsvis ägna sig åt en kritisk rättsdogmatisk forsk-ning. Detta innebär att uppsatsen utöver att endast beskriva gällande rätt även påvisar, genom mer fristående ändamålsargument, att rättsläget är otillfreds-ställande och bör ändras.¹⁴

1.5 Forskningsläge och material

⁸ Peczenik, Aleksander, *Juridikens teori och metod: en introduktion till allmän rättslära*, Första upplagan, Fritze, Stockholm, 1995, s. 37 och Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för upp-satsförfattare: ämne, material, metod, argumentation och språk*, Femte upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2021, s. 52.

⁹ Kleinman, Jan, Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, Andra upp-lagan, Studentlitteratur, Lund, 2018, s. 21.

¹⁰ Rskr. 2023/24:173.

¹¹ Kleinman, Nääv & Zamboni (red.) (2018) s. 36. Jfr med Sandberg (2021) s. 54. Sand-berg menar att den rättsdogmatiska metoden endast kan användas för att klargöra gällande rätt.

¹² Prop. 2005/06:99 *Nya vårdnadsregler*, s. 39.

¹³ Prop. 2009/10:232 *Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige*, s. 11.

¹⁴ Kleinman, Nääv & Zamboni (red.) (2018) s. 40.

Utöver de konsekvensanalyser som görs i förarbetena,¹⁵ finns det ingen omfattande forskning som behandlar utreseförbudets förhållande till rättigheter och friheter. Ett fåtal examensuppsatser har hanterat det nuvarande utreseförbudets förhållande till barns rättigheter.¹⁶ I en av dessa uppsatser analyseras utreseförbudets effektivitet.¹⁷ Denna uppsats kommer hantera det utvidgade utreseförbudets och dess förenlighet med barns rättigheter, samt om utvidgningen är proportionerligt. Uppsatsen kan följaktligen ses som en vidareutveckling av tidigare forskning som berört utreseförbudets nuvarande utformning och effektivitet.

Det finns forskning som berör omfattningen av, och skälen till, att barn förs utomlands och där far illa. Uppsatsen hänvisar främst till en rapport gjord av Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck (NHC), där man kartlagt personer som bortförts i en hederskontext under 2022.¹⁸ Hänvisningar görs även till en rapport av Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF) som undersökte unga HBTQI-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige.¹⁹ Både MUCF och NHC har ett särskilt uppdrag att kartlägga och framlägga rapporter inom respektive områden.²⁰ Dessa källor har används för att skapa en förståelse för vilka kränkningar uppfostringsresor kan innebära.

Uppsatsen har främst utgått från Förenta nationernas barnrättskommittés allmänna kommentarer, för att förklara barnkonventionen. De allmänna kommentarerna är inte rättsligt bindande, men har stor betydelse vid tolkningen

¹⁵ Jfr prop. 2023/24:72 avsnitt 4.5 och 8.2.

¹⁶ Sundmark, Klara, *Bortgift och könsstympad – En barnrättslig studie om införandet av regler om utreseförbud i LVU*, Examensarbete, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet, 2021 och Akkoc, Eva, *Bortförd med aldrig bortglömd: om utreseförbudets tillämpning – särskilt om riskrequisitet och barns rätt till delaktighet*, Examensarbete, Handelshögskolan vid Karlstad universitet, 2023.

¹⁷ Sundmark, Klara, *Bortgift och könsstympad – En barnrättslig studie om införandet av regler om utreseförbud i LVU* (2021) s. 4.

¹⁸ NHC, *Kartläggning av bortförda personer i en hederskontext under 2022* (2023).

¹⁹ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällefrågor (MUCF), *Unga hbtg-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige*, 2022-03-01, <https://www.mucf.se/publikationer/unga-hbtg-personers-utsatthet-omvandelsetforsok-i-sverige> (besökt 2024-04-25).

²⁰ MUCF, *Unga hbtg-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige* (2022) s. 7 och NHC, *Kartläggning av bortförda personer i en hederskontext under 2022* (2023) s. 7.

och tillämpningen av artiklarna i barnkonventionen.²¹ Gällande forskningsläget finns det mycket litteratur som behandlar barnkonventionen, bland annat av professor i mänskliga rättigheter John Tobin, samt av universitetslektorerna Ponnert och Sonander som båda forskar om mänskliga rättigheter vid Lunds universitet.²² Doktrin har hänvisats till för att komplettera och förbättra förståelse för barnkonventionen.

1.6 Disposition

Uppsatsen inleds med en redogörelse för den nuvarande utformningen av utreseförbudet, för att tydliggöra vad förslaget om det utvidgade utreseförbudet innebär. Vidare beskrivs utreseförbudets funktion i detta avsnitt, för att i ett senare avsnitt kunna redogöra för de brister beträffande effektiviteten som finns.

I nästa del beskrivs förslaget om det utvidgade utreseförbudet för att skapa förståelse för vad förbudet avser att skydda. Utformningen av det utvidgade utreseförbudet kommer redovisas och effektiviteten av förbudet undersökas.

I avsnittet därefter beskrivs barnkonventionen och de artiklar av konventionen som påverkar, och påverkas av, utreseförbudet. Detta görs för att kunna redogöra för de rättighetsinskränkningar som utreseförbudet innebär.

Sedan följer en del som beskriver proportionalitetsprincipen och dess innebörd. Uppsatsen avslutas med en analys som diskuterar vilka inskränkningar av barnkonventionen som utreseförbudet innebär, samt vilka kränkningar av barnkonventionen som kan förekomma vid utlandsresor där barn far illa. Därefter följer en analys om utreseförbudets proportionalitet. Slutligen förs en mer fri kritisk diskussion om utreseförbudet.

²¹ Prop. 2017/18:186 s. 84.

²² Tobin, John (red.), *The UN convention on the rights of the child: a commentary*, Första upplagan, Oxford University Press, Oxford, 2019 och Ponnert, Lina & Sonander, Anna (red.), *Perspektiv på barnkonventionen: forskning, teori och praktik*, Första upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2019.

2 Utreseförbudet

2.1 Nuvarande utformning

Till följd av lagen (2020:352) om ändring av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), finns det sedan den 1 juli 2020 ett utreseförbud i LVU. Enligt 31 a § LVU kan den som är under 18 år förbjudas att lämna Sverige om det finns en påtaglig risk att hen förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap, äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas.

2.1.1 Vad har utreseförbudet för nuvarande funktion och varför?

Det nuvarande utreseförbudet är alltså avsett att hindra utlandsresor då barn riskerar att giftas bort eller könsstympas. Det finns olika sätt som utreseförbudet hindrar dessa utlandsresor. Främst finns det två funktioner av utreseförbudet som kommer analyseras i denna uppsats. Dels fungerar utreseförbudet som en grund för passhinder och ett skäl för passåterkallelse. Dels utgör en överträdelse av förbudet en kriminaliserad handling.

Regeringen ansåg att det var nödvändigt att kriminalisera utreseförbudet för att förbudet skulle ha en tillräcklig preventiv verkan.²³ Kriminaliseringen stadgas i 45 § LVU. Regeringen menade vidare, för att ett utreseförbud skulle vara effektivt, att det var nödvändigt att utreseförbudet skulle medföra passhinder och grund för passåterkallelse. Ändringar av passlagen var därför väsentliga för att uppnå effektivitet. Utreseförbud enligt 31 a § LVU infördes således som en grund i passlagen för att avslå en passansökan (7 a §), och ett skäl för att återkalla ett pass (12 §).²⁴

2.1.1.1 Passfunktionen

²³ Prop. 2019/20:131 *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet* s. 88.

²⁴ Prop. 2019/20:131 s. 91-93.

Vid ett beslut som innebär att en persons möjlighet att resa är förhindrad, har nationella och internationella informationssystem stor betydelse. Vid diskussion om dessa informationssystem är det viktigt att skilja mellan olika typer av noteringar. Uppsatsen vill därför uppmärksamma om att det finns *registreringar* som påvisar ett visst rättsligt förhållande, och *spärrmarkeringar* som påvisar beslut om passåterkallelse.

När ett utreseförbud meddelas så görs en *registrering* av beslutet i Polismyndighetens passregister, som är en del av det svenska inhemska resehandlings-systemet (RES). Om Polismyndigheten sedan tar ett beslut om passåterkallelse (på grund av ett utreseförbud), görs automatiskt en *spärrmarkering* av passet i det svenska inhemska resehandlings-systemet (RES) och i det gränsöverskridande system (SIS m.fl.).²⁵

Schengens informationssystem (SIS) är ett Schengen-gemensamt system som används dels för att utbyta information inom polisärt och straffrättsligt samarbete, dels för immigrationskontroll.²⁶ Kontroll av SIS görs både vid in- och utresa ur Schengenområdet.²⁷ Varje medlemsstat kan lägga till olika typer av registreringar i SIS, exempelvis om ett barn är omhändertaget enligt LVU eller anmäld försvunnen.²⁸ Enligt de gamla SIS-reglerna, som gällde vid införandet av det nuvarande utreseförbudet, kunde inte ett beslut om utreseförbud registreras i systemet. Dessa regler upphävdes genom lagen (2021:1187) med kompletterande bestämmelser till EU:s förordningar om Schengens informationssystem. Enligt dessa nya SIS-regler kan ett utreseförbud utgöra skäl för en registrering i systemet, men det krävs i dessa fall att Polisen utfärdat en nationell efterlysning.²⁹

Nationella efterlysningar görs i Polismyndighetens efterlysningsregister (NEPU).³⁰ I dagsläget utgör ett utreseförbud inte en grund för en nationell efterlysning.³¹ Det finns således en möjlighet att registrera ett utreseförbud

²⁵ Prop. 2019/20:131 s. 93.

²⁶ Ds 2019:27 *Ett nytt regelverk för Schengens informationssystem (SIS)* s. 49–50.

²⁷ Prop. 2019/20:131 s. 93.

²⁸ Jfr 3 § i lagen (2000:344) om Schengens informationssystem.

²⁹ Ds 2022:9 *Ett utvidgat utreseförbud för barn* s. 246–248.

³⁰ Ds 2022:9 s. 246–248.

³¹ Ds 2022:9 s. 246–248.

enligt SIS-reglerna, men de svenska reglerna gällande efterlysning innebär att denna möjlighet inte kan nyttjas.

2.2 Förslag om ett utvidgat utreseförbud

Den 3 mars 2021 beslutade regeringen att Socialdepartementet skulle genomföra en utredning angående ett utvidgat utreseförbud för barn. En del av uppdraget var att ta ställning till om det fanns behov av att utvidga tillämpningsområdet för utreseförbudet för barn i LVU, samt hur ett utvidgat tillämpningsområde i sådana fall bör formuleras.³² Utredningen ledde i sin tur till propositionen *Ett utvidgat utreseförbud* för barn.³³ I propositionen föreslår regeringen att tillämpningsområdet för utreseförbudet bör utformas generellt, och ta sikte på risken för att barnets hälsa eller utveckling skadas. Regeringen anser, i likhet med utredningen, att det bör kunna beslutas om utreseförbud för fler utlandsvistelser där barn far illa än vad som gäller enligt den nuvarande regleringen.³⁴

2.2.1 Behovet av ett utvidgat utreseförbud

2.2.1.1 Barn far illa utomlands

I propositionen *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*³⁵, lyftes det fram att barn förs ut ur landet av flera olika syften. Barn förs inte endast utomlands i syfte att giftas bort eller könsstympas, vilket är de två omständigheter som den nuvarande regleringen omfattar. Exempelvis kan barn föras utomlands på uppfostringsresor som syftar till att familjen vill korrigera en icke önskvärd sexuell läggning, könsidentitet eller annat oönskat beteende eller livsstil. Det finns alltså flera olika motiv till att barn förs utomlands, som innebär att barn far illa på flera olika sätt. Utredningen föreslog att utlandsresor som innebär att barn far illa skulle kallas för skadliga utlandsresor som ett samlingsbegrepp.³⁶

³² Ds 2022:9 s. 27-29.

³³ Prop. 2023/24:72.

³⁴ Prop. 2023/24:72 s. 9.

³⁵ Prop. 2019/20:131.

³⁶ Ds 2022:9 s. 104-105.

Flera av de skadliga utlandsvistelserna har koppling till hedersrelaterad problematik. Ett allvarligt samhällsproblem är hedersrelaterat våld och förtryck. Begreppet hedersrelaterat våld och förtryck är mångtydigt, men det är ett etablerat begrepp.³⁷ En förklaring finns i propositionen 2021:22/138. Där beskriver regeringen att hedersrelaterat våld och förtryck innebär att människor begränsas och utsätts för påtryckningar samt våld, vars syfte är att upprätthålla familjens kontroll över familjemedlemmen. Hedersproblematik är kopplat till hedersnormer som bygger på partialkalla och heteronormativa tankeställningar.³⁸ Det förekommer emellertid att barn utsätts för skadliga utlandsresor, utan någon koppling till hederskultur.³⁹

Även barn som inte lever under hedersrelaterat våld och förtryck riskerar i vissa fall att fara illa utomlands. Som exempel nämnde utredningen att barn förs utomlands för att undvika sociala myndigheter. Detta kan ske om det exempelvis skett en orosanmälan eller beslut om vård enligt LVU. Det finns även rapporterade fall av barn som själva reser utomlands för att begå, eller utsättas, för allvarliga brott.⁴⁰

2.2.1.2 Närmare om uppfostringsresor och omvändelseförsök

Begreppet uppfostringsresor har inte någon enhetlig definition i Sverige.⁴¹ Nationellt kompetenscentrum mot hedersrelaterat våld och förtryck (NHC) har definierat uppfostringsresor.⁴² NHC är ett kompetensteam med uppdrag från regeringen att förebygga och bekämpa bland annat hedersvåld och förtryck.⁴³ NHC menar att uppfostringsresor är resor där barnet förs till ett annat land för att familjen vill korrigera ett (enligt familjen) oacceptabelt beteende, eller för att de inte vill att barnet ska uppfostras enligt svenska normer och

³⁷ Ds 2022:9 s. 35.

³⁸ Prop. 2021/22:138 s. 6–7.

³⁹ Ds 2022:9 s. 79.

⁴⁰ Ds 2022:9 s. 79–83.

⁴¹ NHC, *Kartläggning av bortförda personer i en hederskontext under 2022* (2023) s. 11–13.

⁴² NHC, *Kartläggning av bortförda personer i en hederskontext under 2022* (2023) s. 13.

⁴³ Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck, *Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck permanentas*, <https://www.hedersfortryck.se/aktuellt/nationella-kompetensteamet-mot-hedersrelaterat-vald-och-fortryck-permanentas/> (besökt 2024-04-25).

regler.⁴⁴ Uppfostringsresor kan se väldigt olika ut. Det kan innebära att barnet placeras på institutioner, anstalter eller skolor. Det kan även innebära att barnet placeras hos familjevänner eller släktingar. Barn på uppfostringsresor utsätts ibland för våld och andra typer av övergrepp.⁴⁵

På institutioner riskerar barn att bestraffas både genom fysiskt och psykiskt våld, till exempel genom att de unga under tvång isoleras, blir fastkedjade eller tvångsmedicinerade. Det finns uppgifter om att barn på ”koranskolor” i Somalia utsatts för misshandel, våld och övergrepp samt att elever på uppfostringsresor i Kenya inte får kontakta omvärlden, får för lite mat och ingen medicinsk hjälp. Vissa ungdomar har även uppgett att de kedjats fast och utsatts för tortyr och annat våld. När barn placeras hos släkt i utlandet, vilket är den vanligaste formen av uppfostringsresa, kan det vara för att använda olika behandlingsformer avsedda att få bukt på ett icke accepterat beteende. Under dessa behandlingar riskerar den unga att bli inlåst, misshandlad, och i vissa fall utsatt för elchocker. När barn skickas till släkt eller familjevänner är det vanligt att barnet utsätts för våld och utfrysning.⁴⁶

Uppfostringsresor kan även användas som ett sätt att försöka ”omvända” de som identifierar sig som HBTQI-personer.⁴⁷ Dessa personer är särskilt utsatta för hedersrelaterat våld. Hedersnormerna bygger på, som tidigare nämnts, starka heteronormativa värderingar. Risken för våld och utfrysning är således större för de personer som avviker från de heterosexuella normerna.⁴⁸ Med omvändelseförsök avses försök att få någon att förändra, permanent dölja eller avstå från sin sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Omvändelseförsök kan ske på olika sätt, exempelvis genom religiösa ritualer eller genom möte med en religiös ledare. Omvändelseförsök kan även ske i form av tvångsäktenskap, där man hittar en partner av motsatt kön. Unga har även

⁴⁴ NHC, *Kartläggning av bortförda personer i en hederskontext under 2022* (2023) s. 13.

⁴⁵ Ds 2022:9 s. 90–92.

⁴⁶ Ds 2022:9 s. 90–92.

⁴⁷ Ds 2022:9 s. 93.

⁴⁸ SOU 2020:57 *Ett särskilt hedersbrott* s. 110.

rapporterat att de utsatts för fysiskt, sexuellt och psykiskt våld under omvändelseförsök.⁴⁹

Utredningen betonar vidare att barn kan uppleva en stor otrygghet till följd av att vara åtskild från sin familj. I många fall är det inte heller klarlagt för barnet när hen får åka hem till Sverige, vilket även bidrar till stor osäkerhet för barnet. Sammanfattningsvis påpekas det i betänkandet att uppfostringsresor i många fall har stora konsekvenser för barnen som omfattar allt från våld, identitetskris hos barnet, misstro mot familjen, brister i omsorgen, till att barnet inte fullgör sin skolgång.⁵⁰

2.2.2 Varför ett utreseförbud?

Det finns alltså många sätt som barn kan, och riskerar att, fara illa utomlands. När barnet väl befinner sig utomlands har svenska myndigheter begränsade möjligheter att agera. Myndigheter är främst begränsande när barnet befinner sig i ett land som Sverige inte har något gemensamt regelverk med, som exempelvis de som inte omfattas av 1996 års Haagkonvention⁵¹ eller Bryssel II-förordningen⁵². När det inte finns gemensamma regelverk finns det i vissa fall en risk att barn med dubbla medborgarskap inte får sitt svenska medborgarskap erkänt när de väl förts till det andra medborgarskapslandet.⁵³

I förarbetena beskrivs även att de straffprocessuella åtgärder och tvångsåtgärder som finns är begränsade när det gäller att förhindra att barn far illa utomlands. Straffprocessuella åtgärder, som häktning, reseförbud och kontaktförbud, är tillämpliga på den som misstänks för brott eller möjliga förövare, inte på personen som behöver skyddas. Dessa regler hindrar följaktligen inte att

⁴⁹ MUCF, *Unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige* (2022) s. 81–84.

⁵⁰ Ds 2022:9 s. 91–92.

⁵¹ Den i Haag den 19 oktober 1996 dagtecknade konventionen om behörighet, tillämplig lag, erkännande, verkställighet och samarbete i frågor om föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn.

⁵² Rådets förordning (EU) 2019/1111 om behörighet, erkännande och verkställighet av avgöranden i äktenskapsmål och mål om föräldraansvar, och om internationella bortföranden av barn.

⁵³ Prop. 2023/24:72 s. 10–11.

barnet själv förmås resa utomlands, eller att någon annan som inte har tvångs-åtgärder riktade mot sig för barnet utomlands. Beslut om vård enligt LVU är inte heller alltid tillräckligt för att hindra barn från att förmås att resa utomlands. I betänkandet förklaras att dessa nämnda bestämmelser helt enkelt inte är utformade att förhindra att barn förs utomlands.⁵⁴ Regeringen anser därför att utreseförbud är den mest effektiva metoden för att skydda barn från skadliga utlandsvistelser. De påpekar vidare att det finns ett behov av att meddela utreseförbud för fler situationer än vad som är möjligt enligt den nuvarande utformningen.⁵⁵

2.2.3 Utformningen av det utvidgade utreseförbudet

Det utvidgade utreseförbudet föreslås ha följande utformning:

Ett utreseförbud ska meddelas för den som är under 18 år, om det finns en påtaglig risk för att

1. han eller hon förs utomlands eller lämnar Sverige, och

2. hans eller hennes hälsa eller utveckling skadas under utlandsvistelsen på grund av

– fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i boendemiljön, eller

– eget missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.

Ett utreseförbud ska också meddelas om det finns en påtaglig risk för att den unge förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse.⁵⁶

2.2.3.1 Motiveringen till utformningen

De utökande grunderna för utreseförbudet anges i den andra punkten i det första stycket. De utvidgade grunderna motsvarar förutsättningarna för vård enligt 2 och 3 §§ LVU. De är således två situationer, barnets miljö och barnets egna beteende, som regleras.⁵⁷

⁵⁴ Ds 2022:9 s. 187.

⁵⁵ Prop. 2023/24:72 s. 10–11.

⁵⁶ Prop. 2023/24:72 s. 6.

⁵⁷ Prop. 2023/24 s. 47-48.

Regeringen menar att det är en fördel att utreseförbudets kriterier överensstämmer med kriterierna för vård enligt LVU, då domstolar och socialnämnder redan har god vetskap om formuleringen. Dessutom meddelas ofta utreseförbud i samband med ett beslut om vård enligt LVU, så det finns redan ett samband mellan regleringarna. Regeringen lyfter även att utformning enligt 2 och 3 §§ LVU möjliggör en samlad bedömning av risken för skada under utlandsvistelsen. Regeringen anser därför, i likhet med betänkandet, att utreseförbudets rekvisit ska överensstämma med rekvisiten för vård enligt LVU.⁵⁸

De bedömer även att förutsättningen att risken ska vara påtaglig ska fortsätta gälla i det nya utreseförbudet. Att risken ska vara påtaglig innebär att det måste föreligga konkreta omständigheter som indikerar en risk. Regeringen betonar att innan ett beslut om utreseförbud meddelas, måste det först övervägas om mindre ingående åtgärder kan vidtas för att hindra att barnet lämnar landet.⁵⁹

2.3 Effektiviteten av utreseförbudet

En del av uppdraget till utredningen om det utvidgade utreseförbudet var att ta ställning till åtgärder som kan vidtas för att effektivt upprätthålla ett utreseförbud.⁶⁰ I promemorian *Ett utvidgat utreseförbud* konstateras att det finns ett behov av att personer med utreseförbud införs i Polismyndighetens efterlysningsregister (NEPU).⁶¹ Skälen för detta är att det krävs en efterlysning i NEPU för att kunna *registrera* ett utreseförbud i Schengens informationssystem (SIS).⁶² En möjlighet att utföra en efterlysning på grund av utreseförbud är ej möjlig enligt dagens bestämmelser.⁶³

När ett pass återkallas görs en automatisk *spärrmarkering* i Polisens passregister (RES) och i SIS. Utredningen beskriver att det inte fattas något omedelbart beslut om återkallelse av Polismyndigheten när ett utreseförbud meddelas. Handläggningen vid ett ärende om återkallelse tar alltså tid. Under

⁵⁸ Prop. 2023/24:72 s. 12–13.

⁵⁹ Prop. 2023/24:72 s. 14–15.

⁶⁰ Ds 2022:9 s. 215.

⁶¹ Ds 2022:9 s. 246–248.

⁶² Se avsnitt 2.1.1.1.

⁶³ Ds 2022:9 s. 246–248.

handläggning finns det inte någon spärrmarkering i SIS, utan det registreras först när beslut om återkallelse har fattats. Detta menar utredningen kan leda till att barn med utreseförbud lämnar Sverige innan beslut om återkallelse fattats. Det finns möjligheter att omhänderta ett pass under ett ärende om återkallelse enligt 18 § passlagen. Detta leder dock inte till en registrering i SIS.⁶⁴

Sammanfattningsvis menar betänkandet att om utreseförbud infördes som ett skäl för efterlysning i Polisens efterlysningsregister (NEPU), skulle man kunna registrera ett beslut om utreseförbudet i SIS. Om en registrering görs fort i NEPU och SIS skulle detta innebära ett starkare skydd mot att barn med utreseförbud lämnar Sverige, inte minst när barn har utländskt eller dubbla medborgarskap, men även under ett återkallelseärende. Utredningen menar således att införandet av utreseförbud som grund för efterlysning i nationella efterlysningsregistret är av vikt för att stärka utreseförbudets effektivitet.⁶⁵

Regeringen instämmer med utredningen om att det behövs ytterligare åtgärder, exempelvis att utreseförbud registreras i NEPU, för att utreseförbudets effektivitet ska säkerställas. Detta skulle innebära ändringar av vissa förordningar, till exempel efterlysningskungörelsen (1969:293). Regeringen menar dock att föreslagna förordningsändringar inte är en del av detta lagstiftningsärende.⁶⁶ Följaktligen har utredningen kommit fram till att utreseförbudets effektivitet begränsas av att det i nuläget inte ingår går att registrera ett utreseförbud i SIS. Regeringen instämmer med detta, men föreslår inga åtgärder i den aktuella propositionen för att åtgärda denna brist i effektiviteten.

⁶⁴ Ds 2022:9 s. 246–248.

⁶⁵ Ds 2022:9 s. 246–248.

⁶⁶ Prop. 2023:24/72 s. 26.

3 Barnkonventionen

3.1 Bakgrund

Den 20 november 1989 antogs Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter, även kallad barnkonventionen.⁶⁷ Barnkonventionen slår fast att barn har fullt människovärde, då barn i konventionen erkänns grundläggande mänskliga rättigheter.⁶⁸ De flesta av FN:s medlemsstater har anslutit sig till barnkonventionen.⁶⁹ Den 21 juni 1990 ratificerade Sverige barnkonventionen.⁷⁰ Barnkonventionen blev inte svensk lag förrän den 20 juni 2018, och lagen trädde i kraft den 1 januari 2020.⁷¹

3.2 Rättigheter och skyldigheter enligt konventionen

I barnkonventionen är barnet det rättighetsbärande subjektet.⁷² Enligt artikel 1 i barnkonventionen är ett barn en människa under 18 år. Myndighetsåldern i Sverige är 18 år enligt 9 kap. 1 § föräldrabalken (1949:381), och sammanfaller således med bestämmelsen i konventionen.⁷³ Barnkonventionen föreskriver även rättigheter och skyldigheter för vårdnadshavare.⁷⁴ Enligt huvudregeln i 6 kap. 2 § föräldrabalken är vårdnadshavare till barnen deras föräldrar. En förälder är en person som enligt föräldrabalkens regler erkänns som rättslig förälder.⁷⁵

3.2.1 Principen om barnets bästa

⁶⁷ FN:s konvention om barnets rättigheter. *Convention on the Right of the Child*, New York 20 november 1989, SÖ 1990:20; se även lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.

⁶⁸ Singer (2019) s. 42.

⁶⁹ Ponnert och Sonander (2019) s. 36.

⁷⁰ SÖ 1990:20 s. 1.

⁷¹ Lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen).

⁷² Grahn-Farley, Maria, *Att förstå Barnkonventionen: en överblick*, Första upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2020 s. 18.

⁷³ Singer (2019) s. 22.

⁷⁴ Grahn-Farley (2020) s. 18.

⁷⁵ Schiratzki, Johanna, *Barnrättens grunder*, Sjunde upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2019 s. 51.

Barnkonventionen innehåller fyra grundläggande bestämmelser (s.k. grundprinciper), som används som utgångspunkt när konventionens övriga artiklar ska tillämpas och tolkas. En av dessa grundprinciper är principen om barnets bästa.⁷⁶

Principen om barnets bästa stadgas i artikel 3.1 i barnkonventionen. Där föreskrivs att vid alla åtgärder som berör barn ska man, oavsett om åtgärden vidtas i den offentliga eller privata sfären, i första hand beakta vad som bedöms vara barnets bästa. Barnets bästa kräver att man anpassar bedömningen utifrån det specifika sammanhanget, och därför beskrivs barnets bästa som ett dynamiskt koncept.⁷⁷ Detta innebär att när ett beslut berör ett enskilt barn ska barnets bästa bedömas utifrån barnets specifika omständigheter. När ett beslut berör alla barn eller en grupp barn (exempelvis vid lagstiftning) ska barnets bästa bedömas utifrån vad som gäller för alla barn, eller en grupp barn, i allmänhet.⁷⁸ Barnrättskommittén påpekar att barn inte är en homogen grupp, och därvid måste mångfald beaktas i bedömningen vid fastställande av barnets bästa.⁷⁹ Bedömningen av vad som utgör barnets bästa ska alltså göras unikt för varje specifikt fall.⁸⁰

Principens tillämpning är komplicerad, då dess flexibilitet innebär att svaret på vad som är barnets bästa aldrig är förutbestämt. Detta innebär att vad som anses vara barnets bästa kan bero på vem som gör avvägningen, och hur man gör avvägningen.⁸¹ Synen på vad som är barnets bästa kan skilja sig mycket mellan olika kulturer. Utövandets av exempelvis könsstämpning och barnäktenskap kan anses vara i enlighet med barnets intressen inom vissa sociala och kulturella strukturer. Alla kulturer och samhällen har en tendens att se sina sociala normer som positiva för barn. Om barnets bästa jämförs med kulturella och sociala föreställningar förlorar principen dess objektivitet. Det har därför lyfts fram att en dialog mellan olika kulturer är av vikt för att avgöra

⁷⁶ FN:s barnrättskommitté, Allmänna kommentar nr 14: *Barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa*, CRC/C/GC/14, 2013 (Svensk översättning av Barnombudsmannen, mars 2014) p. 1 och Tobin (2019) s. 49.

⁷⁷ FN:s barnrättskommitté, Allmänna kommentar nr 14 (2013) p. 1.

⁷⁸ Ibid. p. 32.

⁷⁹ Ibid. p. 55–57.

⁸⁰ Ibid. p. 48.

⁸¹ Tobin (2019) s. 74–76.

och urskilja gemensamma förställningar om vad som nyttjar barn. Det är således viktigt att inte utgå från att en social föreställning alltid är barnets bästa i varje enskild situation.⁸²

Barnrättskommittén anser att följande faktorer ska tas hänsyn till vid bedömningen av barnets bästa: barnets åsikter, barnets identitet, bevarandet av familjemiljö och upprätthållande av relationer, omsorg om barnet och barnets skydd och säkerhet, utsatta situationer, barnets rätt till hälsa, och barnets rätt till utbildning.⁸³ Vid bedömningen av barnets bästa bör staten, enligt kommittén, även beakta sin skyldighet att tillförsäkra barnet den omsorg och det skydd som krävs för att säkerställs barnets välfärd.⁸⁴ Bedömningen måste även ta hänsyn till barnets säkerhet, alltså barnets rätt till skydd från fysisk eller psykiskt våld, skada eller övergrepp enligt artikel 19.⁸⁵

3.2.2 Andra aktuella rättigheter i sammanhanget

Andra materiella rättigheter etableras i barnkonventionen utöver barnets bästa. Exempelvis garanteras barnets rätt till identitet i artikel 8 i konventionen, och måste respekteras vid fastställande av barnets bästa. I barnets identitet ingår bland annat kön, sexuell läggning, nationellt ursprung, religion och kulturell identitet. Barnrättskommittén klargör att bevarandet av religiösa och kulturella värderingar måste ses som en del av barnets identitet. De beskriver emellertid att seder som strider mot, eller inte stämmer överens med rättigheterna i konventionen, inte är till barnets bästa.⁸⁶ Barn har även rätt till religionsfrihet enligt artikel 14. Denna rätt innebär delvis att konventionsstaterna ska respektera föräldrarnas rättigheter och skyldigheter att ge barnen ledning när de utövar sina rättigheter.⁸⁷ Enligt artikel 28 har barn rätt till utbildning. Denna rätt innebär i sin tur även en rätt för föräldrar att välja vilken skola barnen ska gå till.⁸⁸

⁸² Tobin (2019) s. 91–93.

⁸³ FN:s barnrättskommitté, Allmänna kommentar nr 14 (2013) s. 11–16.

⁸⁴ Jfr. art. 3.2 i barnkonventionen.

⁸⁵ FN:s barnrättskommitté, Allmänna kommentar nr 14 (2013) p. 71–74.

⁸⁶ FN:s barnrättskommitté, Allmänna kommentar nr 14 (2013) p. 55–57.

⁸⁷ Jfr. art. 14.2 i barnkonventionen.

⁸⁸ Singer (2019) s. 118.

Barnrättskommittén understryker vad som står i konventionens inledning, nämligen att familjen är den grundläggande enheten i samhället samt den naturliga miljön för alla familjemedlemmar, men särskilt för barn. Barnets rätt till familjeliv skyddas därför av konventionen i artikel 16. Att förhindra familjesplittring är därför, enligt kommittén, viktigt för att skydda barn. Att barn skiljs från sina föräldrar bör, med tanke på de allvarliga följder det har för barnet, användas som en sista utväg.⁸⁹

Enligt barnkonventionen är familjen särskilt viktig för att säkerställa barns välmående och utveckling.⁹⁰ I linje med detta tankesätt har föräldrar det primära ansvaret att se till att barnets grundläggande rätt till omsorg, trygghet och en god fostran är tillgodosett. Ett barn har följaktligen rätt till omsorg, vilket primärt ankommer på föräldrarna att tillgodose.⁹¹

Föräldrarnas betydelse och ansvar för sina barn lyfts fram i flera artiklar i konventionen. Föräldrar har, enligt artikel 18, huvudansvaret för barnets uppfostran och utveckling. I artikel 5 markeras att konventionsstaterna ska respektera föräldrarnas ansvar, rättigheter och skyldigheter.⁹² Barnkonventionen framhäver alltså familjens betydelse för barns utveckling och välmående, men klargör samtidigt att det finns legitima skäl att ingripa i familjeenheten om barns rättigheter ej uppfylls.⁹³

⁸⁹ FN:s barnrättskommitté, Allmänna kommentar nr 14 (2013) p. 58–70.

⁹⁰ Jfr. ingressen till barnkonventionen.

⁹¹ Singer (2019) s. 117.

⁹² Ibid. s. 117.

⁹³ Ibid. s.118.

4 Proportionalitetsprincipen

Bull och Sterzel beskriver proportionalitetsprincipen som en allmän rättsprincip som aktualiseras när det allmänna vidtar betungande åtgärder för den enskilda.⁹⁴ Strömberg och Lundell menar att proportionalitetsprincipen innebär att nackdelarna med en myndighetsåtgärd som är betungande för den enskilde, måste stå i rimlig proportion till nyttan som åtgärden syftar till.⁹⁵

Proportionalitetsprövningen omfattar enligt Bull och Sterzel tre steg: a) kan åtgärden leda till det eftersträvade resultatet b) finns det mindre ingripande alternativ c) en allmän bedömning om nyttan överväger den nackdel som intrånget innebär.⁹⁶ Även Gydal beskriver att proportionalitetsprincipen innehåller tre underprinciper, nämligen lämplighet, nödvändighet och proportionalitet i strikt mening.⁹⁷ Likaså beskriver Tobin samma steg i proportionalitetsprövningen.⁹⁸ Sammanfattningsvis råder det en generell konsensus att proportionalitetsprövningen sker utifrån tre steg:

- Kan åtgärden leda till eftersträvade målet (lämplighet)?
- Finns det mindre ingripande alternativ (nödvändighet)?
- Överväger nyttan nackdelarna (proportionalitet i strikt mening)?

⁹⁴ Bull, Thomas & Sterzel, Fredrik, *Regeringsformen: en kommentar*, Fjärde upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2019 s. 95.

⁹⁵ Strömberg, Håkan & Lundell, Bengt, *Allmän förvaltningsrätt*, 28:e upplagan, Liber, Stockholm, 2022 s. 74.

⁹⁶ Bull & Sterzel (2019) s. 95.

⁹⁷ Gydal, Cecilia, 'Proportionalitetsprincipen, en europeisk rättsprincip och dess betydelse för svensk rätt', *Förvaltningsrättslig tidskrift*. Nr 1997/5 s. 219–220.

⁹⁸ Tobin (2019) s. 64.

5 Avslutande synpunkter

5.1 Det utvidgade utreseförbudet, skadliga utlandsresor och barnkonventionen

5.1.1 Vilka inskränkningar innebär utreseförbudet?

Utreseförbudet är en inskränkning av barns och föräldrars rättigheter enligt barnkonventionen. Uppsatsen påpekar i avsnitt 3.2.2 att en högt hållen utgångspunkt i barnkonventionen är att familjeenheten är en del av människans och samhällets naturliga uppsättning, som är särskilt viktig för barns välmående och utveckling. I linje med detta har föräldrar det primära ansvaret för barnets uppfostran och utveckling enligt artikel 18. Artikel 5 markerar vidare att föräldrars ansvar och rättigheter ska respekteras. Ett utreseförbud inskränker föräldrarnas frihet att bestämma hur deras barn ska uppfostras och tas hand om. Utreseförbudet innebär att föräldrar, under vissa omständigheter, inte kan välja att skicka sitt barn utomlands som ett led i deras uppfostran. Enligt deras rättigheter bör de ha rätt att ta det beslutet.

Om föräldrarna väljer att skicka sina barn till utlandet, oavsett syfte, är det i linje med deras uppfattning om vad som är barnets bästa. Det är även deras rätt att uppfostra sina barn. Om man vill skicka sina barn till utlandet för att de exempelvis ska komma i kontakt med sin kultur, kan detta rimligtvis uppfattas vara en del av föräldrarnas rätt. Sammanfattningsvis innebär utreseförbudet en inskränkning av familjeenheten och deras autonomi.

Vidare står det i artikel 8 att barn har rätt till identitet, vilket omfattar ursprung, religion och kultur. Det skulle kunna påstås att artikel 8 kränks av ett utreseförbud, då man hindrar barnet från att komma i kontakt med sitt hemland, och därav även sitt ursprung och identitet.

5.1.2 Vilka rättigheter skyddas av utreseförbudet?

Skadliga utlandsresor innebär i sin tur även kränkningar av rättigheter i barnkonventionen. Som exempel kan artikel 19 nämnas, som innebär att barn har en rätt att skyddas från fysiskt och psykiskt våld och skada. I denna uppsats har det framkommit att barn vid skadliga utlandsresor kan utsättas för olika typer av fysiskt och psykiskt våld. Det har även beskrivits att barns vid skadliga utlandsresor ibland inte får sin rätt till utbildning tillgodosedd. Detta utgör en kränkning av artikel 28.

Föräldrar må ha rättigheter men det är viktigt att komma ihåg att barn i och med barnkonventionen erkänns fullt människovärde.⁹⁹ Även de har rätt till viss autonomi. Barnets rätt till religionsfrihet enligt artikel 14 samt rätt till identitet enligt artikel 8, kan exempelvis kränkas av föräldrarna om de skickar barnet till utlandet för att de inte har samma religion som föräldrarna eller en (enligt familjen) icke-accepterad sexuell läggning.

Uppsatsen når slutsatsen att skadliga utlandsresor, främst uppfostringsresor, ofta innebär att barn skiljs från sina föräldrar och placeras i utlandet. Barnkonventionen värderar familjeenheten högt, och det framgår tydligt att det som utgångspunkt är barnets bästa att vara tillsammans med sin familj. Uppfostringsresor kan således ha en negativ påverkan på barnets utveckling och välmående, och är följaktligen inte förenligt med barnkonventionen.

5.2 Proportionalitet

Utreförbudet innebär alltså inskränkningar av rättigheter och friheter enligt barnkonventionen. Det är dock legitimt för stater att inskränka dessa rättigheter och ingripa i familjeenheten, om det innebär att de i längden skyddar barnen från andra kränkningar.¹⁰⁰ Skadliga utlandsresor innebär omfattande kränkningar av barns rättigheter enligt barnkonventionen. Det är därför lagligt för Sverige att genom lagstiftning och andra åtgärder skydda barn från dessa utlandsresor. Detta betyder inte nödvändigtvis att själva utreförbudet

⁹⁹ Jfr. avsnitt 3.1.

¹⁰⁰ Jfr. avsnitt 3.2.2.

som sådant är en godtagbar åtgärd. Utreseförbudet måste vara en proportionerlig åtgärd för att vara tillåten.

Det ingår tre prövningar för att avgöra om en åtgärd är proportionerlig, nämligen lämplighet, nödvändighet, proportionalitet i strikt mening.¹⁰¹

5.2.1 Lämplighet

I avsnitt 2.3 förklarades det att det finns brister i effektiviteten gällande utreseförbudet. Det finns en möjlighet för barn med utreseförbud att lämna Sverige innan deras pass återkallats. Det finns även en möjlighet för barn med dubbla eller utländska medborgarskap att lämna Sverige med ett annat pass. De åtgärder som behövs för att åtgärda dessa brister har inte antagits. Så länge effektiviteten inte säkerställs genom ytterligare åtgärder kommer utreseförbudet inte hindra skadliga utlandsresor i den omfattning som förslaget avser.

Trots sina brister bör utreseförbudet ändå kunna anses vara en lämplig åtgärd. Det föreslagna utreseförbudet innebär att fler skadliga utlandsresor kommer stoppas, och barn hållas trygga. Utreseförbudet är således lämpligt, då förbudet kan uppfylla det eftersträvade resultatet att hindra skadliga utlandsresor. Ett utreseförbud kan dock, som beskrevs i avsnitt 2.3, kringgås på vissa sätt. Förbudets effektivitet är därför bristfälligt, men det utesluter inte att utreseförbudet som sådant är lämpligt för att hindra skadliga utlandsresor.

5.2.2 Nödvändighet

Det har vidare beskrivits i uppsatsen att de tvångsåtgärder och straffprocessuella åtgärder som fanns innan utreseförbudet infördes, inte var tillräckliga för att hindra att barn far illa utomlands. Det finns således ett behov av lagstiftning som specifikt berör skadliga utlandsresor för barn. Ny lagstiftning är därför nödvändigt.

Ett utreseförbud är ett rättighetskränkande ingripande i familjeenheten. För att förbudet ska anses nödvändigt, måste utreseförbudet innebära minsta möjliga ingripande av barns och föräldrars rättigheter. Ett utreseförbud må vara

¹⁰¹ Jfr. avsnitt 4.

ett ingripande i familjens autonomi, men det är inte nödvändigtvis en mycket ingripande åtgärd. Utöver att barnet inte får lämna Sverige innebär förbudet inte någon annan inskränkning av familjens liv och tillvaro. Regeringen kom även fram till att en specifik bestämmelse var nödvändig. Utreseförbudet måste därmed anses vara det minsta möjliga ingripandet.

Tillämpningsområdet för det utvidgade utreseförbudet är omfattande. Det finns därför en möjlighet att utlandsresor som inte är skadliga skulle kunna omfattas. Uppsatsen har förklarat att utreseförbudet emellertid endast aktualiseras om det föreligger en påtaglig risk att barnet lämnar landet och där utsätts för skada. Påtaglig risk är en högre riskgrad, som innebär att det krävs konkreta omständigheter. Det föreslagna utreseförbudet är omfattande, men riskgraden innebär att förbudet endast aktualiseras när det är nödvändigt. Sammantaget måste utreseförbudet anses vara en nödvändig åtgärd.

5.2.3 Proportionalitet i strikt mening

Det är ett stort skyddsintresse att skydda barn från skada. Detta är även en skyldighet enligt barnkonventionen. Utreseförbudet innebär att barn skyddas från att lämna Sverige och i utlandet utsättas för olika typer av våld. Det utvidgade utreseförbudet innebär därför att barn får ett ännu mer omfattande skydd, som garanterar deras hälsa och utveckling. Utreseförbudet innebär emellertid också stora inskränkningar av barns och föräldrars rättigheter. Det är ett ingripande i familjeenheten, som enligt barnkonventionen helst bör lämnas intakt.

Å ena sidan är utreseförbudet en betungande åtgärd för barn och föräldrar, som hindrar deras friheter och rättigheter, å andra sidan är det av högt intresse att skydda barn från att fara illa. Vid en avvägning mellan fördelarna och nackdelarna med ett utreseförbud blir slutsatsen att utreseförbudet, trots sin inskränkande natur, faktiskt hindrar att barn far illa utomlands. Man kan därför argumentera att fördelarna överväger nackdelarna. Uppsatsen når därför slutsatsen att utreseförbudet är proportionellt i strikt mening.

5.3 Slutsatser

Uppsatsen har kommit fram till att utreseförbudet är lämpligt, nödvändigt och proportionerligt i strikt mening. Denna uppsats konkluderar därför att utreseförbudet i sig är en proportionerlig inskränkning av rättigheter enligt barnkonventionen. Det är dock viktigt att påpeka att det finns brister i effektiviteten. Det är problematiskt att riksdagen antar rättighetskränkande bestämmelser som ska skydda barn, utan att säkerställa att skyddet till fullo kan uppnå sitt syfte. Det är därför av yttersta vikt att dessa effektiviseringsåtgärder utreds av regeringen snarast, så att effektiviteten av förbudet kan säkerställas.

Syftet med förevarande undersökning var att utreda gränserna för familjeenhets autonomi, alltså barn och föräldrar rätt att leva som de vill. Sammanfattningsvis visar denna uppsats att föräldrars och barns rättigheter inte är absoluta. De rättigheter och skyldigheter som barnkonventionen garanterar utgör gränsen för familjens autonomi. Detta innebär att om rättigheter enligt barnkonventionen kränks eller inte tillgodoses av föräldrar, är det tillåtet och legitimt för staten att ingripa.

Det är viktigt att uppmärksamma att alla utlandsresor där barn skickas till sina hemländer för att lära sig om sin kultur inte nödvändigtvis är skadliga. Utreseförbudet är en inskränkning av familjens autonomi, och ska därför endast tillämpas när det föreligger en påtaglig risk för skada. Med det sagt är det tillåtet att ingripa om barns rättigheter enligt barnkonventionen kränks. Det krävs djupare analyser och diskussioner om hur avvägningen om barnets bästa ska ske i dessa fall, och vad som faktiskt är skadlig för barnet. Det är väldigt problematiskt om utfallet blir att vi utgår från att en viss kultur eller religion i sig är skadligt för barnets utveckling och välmående. Uppsatsen anser att detta inte har beaktats tillräckligt och bör utredas av regeringen ytterligare.

Källförteckning

Tryckta källor

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

Ds 2019:27 *Ett nytt regelverk för Schengens informationssystem (SIS).*

Ds 2022:9 *Ett utvidgat utreseförbud för barn.*

SOU 2018:69 *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet.*

SOU 2020:57 *Ett särskilt hedersbrott.*

Propositioner

Prop. 2005/06:99 *Nya vårdnadsregler.*

Prop. 2009/10:232 *Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige.*

Prop. 2017/18:186 *Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter.*

Prop. 2019/20:131 *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet.*

Prop. 2021/22:138 *Ett särskilt brott för hedersförtryck.*

Prop. 2023:/24:72 *Ett utvidgat utreseförbud för barn.*

Övrigt

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällefrågor (MUCF), *Unga hbtg-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige, 2022*, <https://www.mucf.se/publikationer/unga-hbtg-personers-utsatthet-omvandelsetforsok-i-sverige> (besökt 2024-04-26).

Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck (NHC). *Kartläggning av bortförda personer i en hederskontext under 2022*, Rapport 2023:17, dnr 801-961-2023, Länsstyrelsen Östergötlands län, 2023, <https://catalog.lansstyrelsen.se/store/27/resource/219> (besökt 2024-04-26).

Rskr. 2023/24:173.

SÖ 1990:20 *FN:s konvention om barnets rättigheter*.

Internationella tryck

Rådets förordning (EU) 2019/1111 om behörighet, erkännande och verkställighet av avgöranden i äktenskapsmål och mål om föräldraansvar, och om internationella bortföranden av barn.

FN:s barnrättskommitté, Allmänna kommentar nr 14: *Barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa*, CRC/C/GC/14, 2013 (Svensk översättning av Barnombudsmannen, mars 2014) <https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument/barnkonventionen/allmanna-kommentarer/allman-kommentar-nr-14.pdf> (besökt 2024-04-16).

Den i Haag den 19 oktober 1996 dagtecknade konventionen om behörighet, tillämplig lag, erkännande, verkställighet och samarbete i frågor om föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn.

Övriga tryck

Akkoc, Eva, *Bortförd med aldrig bortglömd: om utreseförbudets tillämpning – särskilt om riskrekvisitet och barns rätt till delaktighet*, Examensarbete, Handelshögskolan vid Karlstad universitet, 2023, <https://kau.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2>(besökt 2024-05-10).

Al-Khameesi, Nahriitha & Zangana, Beri & Larsson, Petter, *Hjälpporganisationen låser in barn på "uppfostringsresa"*, Aftonbladet, 2024-01-09 <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/zEonqw/hjalpporganisationens-barnhem-ar-ett-uppfostringslager> (besökt 2024-04-29).

Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck, 'Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck permanentas' <https://www.hedersfortryck.se/aktuellt/nationella-kompetensteamet-mot-hedersrelaterat-vald-och-fortryck-permanentas/> (besökt 2024-04-25).

Sundmark, Klara, *Bortgift och könsstympad – En barnrättslig studie om införandet av regler om utreseförbud i LVU*, Examensarbete, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet, 2021, <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/68379> (besökt 2024-05-10).

Litteraturförteckning

Bull, Thomas & Sterzel, Fredrik, *Regeringsformen: en kommentar*, Fjärde upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2019.

Grahn-Farley, Maria, *Att förstå Barnkonventionen: en överblick*, Första upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2020.

Gydal, Cecilia. 'Proportionalitetsprincipen, en europeisk rättsprincip och dess betydelse för svensk rätt', *Förvaltningsrättslig Tidskrift*, Nr 1997/5, 1997.

Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, Andra upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2018.

Peczenik, Aleksander, *Juridikens teori och metod: en introduktion till allmän rättslära*, Första upplagan, Fritze, Stockholm, 1995.

Ponnert, Lina & Sonander, Anna (red.), *Perspektiv på barnkonventionen: forskning, teori och praktik*, Första upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2019.

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod, argumentation och språk*, Femte upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2021.

Schiratzki, Johanna, *Barnrättens grunder*, Sjunde upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2019.

Singer, Anna, *Barnets bästa: om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*, Sjunde upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2019.

Strömberg, Håkan & Lundell, Bengt, *Allmän förvaltningsrätt*, 28:e upplagan, Liber, Stockholm, 2022.

Tobin, John (red.), *The UN convention on the rights of the child: a commentary*, Första upplagan, Oxford University Press, Oxford, 2019.